

PROBLEMATINIAI KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ TAIKYMO ASPEKTAI

Aušra Vingilė*

*Kauno apylinkės teismas
Laisvės al. 103, LT-44291 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8 37) 46 63 06
Elektroninis paštas ausra.vingile@teismas.lt*

Anotacija. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse procesinės prievartos priemonės suskirstytos į du atskirus skyrius, t. y. „Kardomosios priemonės“ ir „Kitos procesinės prievartos priemonės“. Pats žodis „kardomosios“ nusako šių priemonių esmę. Tai priemonės, kurios užkardo, trukdo įtariamajam atlikti tam tikrus veiksmus, kurie kliudytų normaliai proceso eigai ir tiesai nustatyti, taip pat daryti naujas nusikalstamas veikas. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti termino „kardomoji priemonė“ sampratą, paskirtį. Taip pat analizuojami baudžiamojo proceso teisės klausimai, teorinės ir praktinės problemos, susisijusios su ikiteisminio tyrimo teisėjo skiriamomis procesinėmis prievartos priemonėmis, lyginamuoju aspektu išanalizuotos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės, numatytos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme, kadangi daugiausia problemų tiek ikiteisminio tyrimo teisėjams, tiek proceso dalyviams kyla dėl baudžiamojo proceso įstatymo spragų.

Reikšminiai žodžiai: kardomoji priemonė, ikiteisminio tyrimo teisėjas, artima aplinka, smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės.

ĮVADAS

Aukščiausią teisinę galią Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje turinčiame teisės akte – Konstitucijoje¹ – įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių neliečiamumas kaip esminė šiuolaikinės civilizacijos vertybė. Žmogaus teisės ir laisvės negali būti suvokiamos kaip absoliuti kategorija, nes žmogus turi ne tik teises, bet ir pareigas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnis įtvirtina, kad „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“. Tuomet, kai žmogus negerbia kito žmogaus teisių ir jas pažeidžia, jis atsisako tam tikros dalies savo teisių. Būtent tada atsiranda teisėtas pagrindas riboti nusižengusio ar nusikaltusio asmens teises.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 kovo 13 d. nutarime, remdamasis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, yra konstatavęs, kad žmogaus teisių ir laisvių ribojimai yra galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluojamos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas.

2002 kovo 14 d. Konstitucinis Teismas savo nutarime pasisakė, jog tokie ribojimai yra galimi, kai būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus. Ribojimai galimi tik įstatymu, taip pat turi būti laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Pagal Konstituciją suvaržymai leidžiami tik tiek, kad būtų galima pasiekti tų tikslų, kurių buvo tais suvaržymais siekiama. Įstatymų leidėjas negali nustatyti didesnių ribojimų, kurie yra neproporcingi, neadekvatūs siekiamiems ribojimo tikslams. Ribojimais negali būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė.

Valstybės prievartą leidžiančios teisės normos yra suformuluotos konstituciniuose, administraciniuose, civiliniuose, baudžiamuosiuose ir kituose įstatymuose. Baudžiamajame procese taikoma prievarta yra valstybės prievartos dalis. Ji turi būti numatyta baudžiamojo proceso įstatyme, ją baudžiamojo proceso metu gali taikyti tik įgalioti pareigūnai ir tik dalyvaujančių baudžiamajame procese asmenų atžvilgiu. Visais atvejais svarbu, kad valstybė, suvaržydama asmens konstitucines teises ir laisves, tuo pačiu jų nepažeistų.

Temos aktualumas. Šiame darbe lyginamuoju aspektu bus analizuojamas kardomųjų priemonių, kurias skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, institutas. Taip pat bus analizuojamos ir smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės, numatytos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme², kurias skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas ir kurios savo tikslais yra panašios į kardomasias priemones. Ši tema svarbi siekiant atskleisti kardomųjų priemonių, kaip valstybinės prievartos taikymo, turinį, taip pat ši tema aktuali ir praktine prasme, kadangi labai plačiai ji niekur nebuvo nagrinėta, buvo apžvelgta G. Godos, M. Kazlausko, P. Kuconio vadovėlyje „Baudžiamojo proceso teisė“³. Tik lyginant ir analizuojant Lietuvos Respublikoje taikomas kardomasias priemones, galima atskleisti šiuo metu galiojančiame įstatyme esančias spragas ir neaiškumus, pasiūlyti jų šalinimo būdus.

Tyrimo objektas – kardomųjų priemonių sistema Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės.

Straipsnio tikslas – išanalizavus baudžiamosios teisės teoriją ir praktiką, pateikti problemas, su kuriomis susiduria ikiteisminio tyrimo teisėjas ir galimus jų sprendimo būdus.

² Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.

³ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Valstybės įmonė registru centras, 2011

Tyrimo metodai – analizės, lyginamasis, loginis, apibendrinimo.

KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ, KAIP PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONIŲ, SAMPRATA BEI PASKIRTIS

1963 m. Rusijos teisininkas I. Gutkinas kardomąsias priemones apibrėžė, kaip „...kvotos organo, tardytojo, prokuratūros ir teismo reikiamais atvejais taikomas prievartos priemonės, kuriomis apribojama įtariamąjį, kaltinamąjį ar teisiamąjį laisvę, bylos tyrimo laikotarpiui. Šios priemonės skirtos užkirsti kelią kaltinamąjį aktyviai veiklai, prieštaraujančiai ir trukdančiai baudžiamosios bylos tyrimui, o taip pat užkirsti kelią asmeniui tęsti savo nusikalstamą veiklą“. Vėliau, 1989 m. dar galiojant 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodeksui, kardomųjų priemonių sampratą pateikė P. Danisevičius, teigdamas, kad kardamosios priemonės – tai baudžiamąjį procesinio pobūdžio prievartos priemonės, kurias kvotos organas, tardytojas, prokuroras ir teismas skiria kaltinamajam, o atskirais atvejais ir įtariamajam, teisiamajam bei nuteistajam (pastariesiems iki nuosprendžio įsigaliojimo), siekdami sukliudyti jiems pasislėpti nuo tardymo ir teismo, užkirsti kelią tolimesnei jų nusikalstamai veiklai, užtikrinti tiesos nustatymą baudžiamąjoje byloje ir nuosprendžio vykdymą.

Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekse⁴ (toliau BPK) procesinės prievartos priemonės suskirstytos į du atskirus skyrius, t. y. „Kardamosios priemonės“ ir „Kitos procesinės prievartos priemonės“. Pats žodis „kardamosios“ nusako šių priemonių esmę. Tai priemonės, kurios užkardo, trukdo įtariamajam atlikti tam tikrus veiksmus, kurie kliudytų normaliai proceso eigai ir tiesai nustatyti, taip pat daryti naujas nusikalstamas veikas. Įtariamasis gali apsunkinti procesą ir tiesos nustatymą slapstydamasis ar vengdamas tyrimo ar teismo, kliudydamas surinkti reikšmingus bylai duomenis. Siekiant, kad taip neatsitiktų, baudžiamajame procese numatytos kardamosios priemonės. Teisės teorijoje kardamosios priemonės apibrėžiamos kaip „įtariamąjį ar kaltinamąjį atžvilgiu, siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, taikomos procesinės prievartos priemonės“. Baudžiamąjį proceso teisės teoretikai kardomąsias priemones nuo kitų procesinės prievartos priemonių rūšių atriboja dviem pagrindiniais aspektais:

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

SKIRTINGI TAIKYMO TIKSLAI

Kardomosios priemonės skiriamos siekiant tikslų: užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms. Tuo tarpu kitos procesinės prievartos priemonės gali būti skiriamos ir siekiant kitų tikslų.

1. Skirtingas proceso subjektų, kurių atžvilgiu prievarta gali būti taikoma, ratas.⁵

Kardomosios priemonės taikomos tik įtariamajam, kaltinamajam ir nuteistajam. Tuo tarpu kitos procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos ir bet kurio kito asmens atžvilgiu.

Tris griežčiausias kardomasias priemones, t. y. suėmimą, namų areštą ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas. Ši nuostata Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese įtvirtinta tik 1996 metais, siekiant įgyvendinti 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas. Smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones taip pat gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas. Užstatai, karinio dalinio vadovybės stebėjimas, nepilnamečio atidavimas prižiūrėti, kaip kardomosios priemonės, gali būti skiriamos ne tik teisėjo nutartimi, bet ir prokuroro nutarimu. Dokumentų paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti gali būti skiriami teismo nutartimi, prokuroro nutarimu, o neatidėliotinais atvejais ir ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

Kardomųjų priemonių paskirtis yra apibrėžta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 119 straipsnyje: „kardomosios priemonės gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms.“ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kardomosiomis priemonėmis nesiekama surinkti ikiteisminiam tyrimui bei bylos teismui nagrinėjimui reikšmingus duomenis (įrodymus), o jomis tik galima palengvinti šių reikšmingų duomenų (įrodymų) rinkimą, pavyzdžiui suimtam asmeniui atimant galimybę paslėpti nusikalstamos veikos pėdsakus, priemones ir t. t. Didelė dalis kitų procesinės prievartos priemonių skirtos šiems duomenims rinkti, pavyzdžiui Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 143 straipsnis „Asmens apžiūra“, 145 straipsnis „Krata“, 147 straipsnis „Poėmis“ ir kt.

⁵ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P., *supra* note 3, p. 251

Kadangi šiame darbe bus analizuojamas kardomųjų priemonių, kurias skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, institutas, manytina, kad reikia trumpai aptarti ir ikiteisminio tyrimo teisėjo, savarankiško ikiteisminio tyrimo subjekto, įgaliojimus ikiteisminiame tyrime.

2. Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą ikiteisminio tyrimo teisėjas – apylinkės teismo teisėjas, apylinkės teismo pirmininko paskirtas atlikti įstatymo nustatytus proceso veiksmus ir priimti sprendimus (BPK 19 straipsnis). Tai naujas savarankiškas ikiteisminio tyrimo subjektas. Lietuvos baudžiamojo proceso teisės istorijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas – iki tol nebuvo procesinė figūra. Pagal anksčiau galiojusį kodeksą teisminės valdžios įsikišimas parengtinio tyrimo stadijoje atliekant proceso veiksmus buvo labai epizodinis, jis atsirado tik paskutiniaisiais senojo baudžiamojo proceso kodekso galiojimo metais. Naujajame baudžiamojo proceso kodekse teisminei valdžiai ikiteisminio tyrimo metu suteikiama žymiai daugiau įgaliojimų. Teisminės valdžios kompetenciją ikiteisminio tyrimo metu atskleidžia ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekami proceso veiksmai.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai nustatyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 173 straipsnyje. Jame numatyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas:

1. Skiria ir sankcionuoja prievartos priemonių taikymą. Ikiteisminio tyrimo teisėjas sprendžia dėl tų procesinės prievartos priemonių, kurios negali būti paskirtos ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu. Tai pačios griežčiausios, žmogaus teises labiausiai varžančios priemonės, todėl už jų paskyrimą yra atsakinga teisminė valdžia. Ikiteisminio tyrimo metu tik ikiteisminio tyrimo teisėjas gali paskirti kardomasias priemones – suėmimą (BPK 122 straipsnis), namų areštą (BPK 132 straipsnis) ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo (BPK 132¹ straipsnis), taikyti procesines prievartos priemones – atdavimą į sveikatos priežiūros įstaigą (BPK 141 straipsnis); kratą (BPK 145 straipsnis); asmens kratą (BPK 146 straipsnis); poėmį (BPK 147 straipsnis); pašto siuntų poėmį (BPK 148 straipsnis); telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei įrašų darymą (BPK 154 straipsnis); prokuroro teisę susipažinti su informacija (BPK 155 straipsnis); laikiną nušalinimą nuo pareigų ar laikiną teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą (BPK 157 straipsnis); savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus (BPK 158 straipsnis); leidimą atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (BPK 159 straipsnis); slaptą sekimą (BPK 160 straipsnis); skirti areštą iki vieno mėnesio (BPK 163 straipsnis);

2. Prisaikdina ir apklausia liudytojus ir nukentėjusiuosius. Ikiteisminio tyrimo teisėjas neturi pareigos apklausti visus liudytojus ir nukentėjusiuosius. Šiuos proceso dalyvius

ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia tik BPK 184, 186 straipsniuose numatytais atvejais, kai būtina iš anksto patikimai užfiksuoti šių asmenų parodymus. Apklausiamus liudytojus ir nukentėjusiuosius ikiteisminio tyrimo teisėjas turi prisaikdinti, išskyrus BPK 278 straipsnyje numatytus atvejus.

3. Apklausia įtariamuosius. Įtariamuosius ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia tik įstatyme numatytais atvejais. Tokie atvejai yra numatyti BPK 189 straipsnio 1 dalyje. Tokia apklausa gali būti atliekama tiek prokuroro, tiek paties įtariamojo iniciatyva;

4. Priima sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo BPK 214 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais. Nuo 2013-01-01 įstatymu buvo patobulintos iki tol galiojusio Baudžiamojo proceso kodekso normos, reguliuojančios ikiteisminio tyrimo nutraukimą. Ankstesnės redakcijos BPK 170 straipsnio 4 dalyje buvo išvardinti sprendimai, kurių priėmimas priskirtas išimtinai prokuroro kompetencijai. Šios dalies trečias punktas prokurorui išimtinai suteikė teisę – nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje numatytų aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnio 1 punktą, taip pat ikiteisminio tyrimo metu nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo pagal Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnio 2 punktą. Papildžius Baudžiamojo proceso kodekso 214 straipsnio 1 dalį, kad ikiteisminis tyrimas šio Kodekso 212 straipsnio 1 ir 2 punktuose gali būti nutraukiamas ne tik prokuroro nutarimu, bet ir ikiteisminio teisėjo nutartimi, suteikiama teisė ikiteisminį tyrimą nutraukti ir ikiteisminio tyrimo teisėjui.

5. Tvirtina prokuroro nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 214 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais.

6. Tvirtina prokuroro nutarimus atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso numatytais atvejais. Ikiteisminio tyrimo teisėjas prokuroro nutarimus atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą tvirtina tais atvejais, kai ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas ikiteisminio tyrimo teisėjo pritarimu;

7. Nagrinėja proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro veiksmų. Proceso dalyviai skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro veiksmų, taip pat nutarimų gali pateikti BPK 62, 63 straipsniuose nustatyta (bendra) tvarka arba remdamiesi normomis, nustatančiomis atskirą (specialią) tam tikro veiksmo apskundimo procedūrą;

8. Atlieka kitus Kodekse numatytus veiksmus. Kodekse yra numatyti ir kai kurie kiti veiksmai bei procedūros, kurie ikiteisminio tyrimo stadijoje yra paskirti ikiteisminio tyrimo

teisėjo kompetencijai: sprendimo priėmimas pagal BPK 162 straipsnį dėl taikant neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones surinktos informacijos panaudojimo kitoje baudžiamojoje byloje; ekspertizės skyrimas BPK 208-210 straipsniuose nustatyta tvarka; ikiteisminio tyrimo nutraukimas ar jo užbaigimo terminų nustatymas, nustatytų terminų pratęsimas BPK 215 straipsnyje numatytais atvejais.

Visus šiuos nurodytus veiksmus, išskyrus skundų nagrinėjimą, ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka gavęs prokuroro prašymą. Savo iniciatyva nė vieno minėtųjų veiksmų ikiteisminio tyrimo teisėjas neatlieka. Prašymą ikiteisminio tyrimo prokuroras gali teikti savo iniciatyva ar proceso dalyvio pageidavimu. Ikiteisminio tyrimo prokuroras privalo išnagrinėti prokuroro prašymą ir jį patenkinti arba atsisakyti jį patenkinti. Atsisakęs įvykdyti prokuroro prašymą, ikiteisminio tyrimo teisėjas dėl to priima motyvuotą nutartį. Atliekant šiuos veiksmus priimtos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys skundžiamos BPK 65 straipsnyje nustatyta tvarka arba tvarka, kuri atskirai numatyta tam tikram veiksmui apskūsti. Ikiteisminio tyrimo teisėjas savo įgaliojimus vykdo ikiteisminio tyrimo stadijoje, tačiau teismo, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, pavedimu tam tikrus proceso veiksmus ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atlikti ir prasidėjus teismo procesui.

3. Kardamosios priemonės, kurias skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas

a. Suėmimas

Ši kardamoji priemonė riboja ne tik asmens fizinę laisvę, bet ir kilnojimosi laisvę, bendravimo bei susižinojimo laisvę. Suėmimas yra labiausiai žmogaus teises varžanti kardamoji priemonė. Dar 1933 metais P. Kavolio išleistame baudžiamajame proceso įstatyme su komentarais buvo paminėta, kad „...jei asmuo, kaltinamas nusikalstamuoju darbu, įstatymų baudžiamu kalėjimu, neturi aiškios gyvenamosios vietos bei verslo, arba negalima nustatyti, kas jis per vienas, tad taikos teisėjas, nereikalaudamas laido ar įkaito, gali jį suimti.“⁶ Iki 1996 metų birželio 5 dienos Baudžiamojo proceso kodekso pataisų, kurios įsigaliojo 1996-06-21, suėmimas galėjo būti skiriamas teismo, teisėjo nutartimi, prokuroro nutarimu. Nuo aukščiau minėtos datos suėmimą Lietuvoje galėjo skirti tik apylinkės teismo teisėjas pagal prokuroro pareiškimą. Ši nuostata Baudžiamojo proceso kodekse atsirado įgyvendinant 1950 metų lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją, kurią 1993 metų gegužės 14 dieną ratifikavo Lietuvos Respublika. Ši Konvencija įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d., kai buvo deponuoti jos ratifikavimo raštai, būtent tuomet atsirado būtinybė pritaikyti Lietuvoje galiojusį Baudžiamojo proceso kodeksą Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies

⁶ Kavolis, P. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: 1933. p. 318.

nuostatomis. Lietuvos išlyga Konvencijos 5 straipsnio 3 daliai galiojo vienerius metus po Konvencijos įsigaliojimo, t. y. iki 1996 m. birželio 21 d., ir numatė, kad Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos neturi įtakos 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104 straipsniui (1994 m. liepos 19 d. įstatymo Nr. I-551 redakcija), numatančiam, kad sprendimą suimti asmenis, įtariamus padarius nusikaltimą, gali priimti ir prokuroras. Nuo 1996 m. birželio 21 d. griežčiausią kardomąją priemonę suėmimą gali taikyti tik teismas, ir šios kardamosios priemonės skyrimo sąlygos ir pagrindai buvo nustatyti 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104 straipsnyje.

Atsižvelgiant į tai, kad suėmimas yra griežčiausia kardomoji priemonė, jis yra itin preciziškai reglamentuotas dabar galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse. Jame nustatyta, kad nutartyje skirti suėmimą turi būti nurodomos suėmimo skyrimo sąlygos. Tokie patys reikalavimai keliami ir nutarčiai pratęsti suėmimą. Viena iš šių sąlygų – reikalavimas, kad tų pačių tikslų nebūtų įmanoma pasiekti švelnesnėmis kardamosiomis priemonėmis. Taigi teismas, priimdamas nutartį skirti ar pratęsti suėmimą, turi tinkamai motyvuoti, kodėl tų pačių tikslų negalima pasiekti taikant švelnesnes priemones. Teismas, skirdamas suėmimą, privalo pagrįsti tiek nurodyto pagrindo, tiek sąlygų egzistavimą.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija išakmiai nenurodė ją ratifikavusioms valstybėms, kokie maksimalūs suėmimo terminai turėtų būti nustatomi nacionaliniuose baudžiamojo proceso įstatymuose. Konvencijoje įtvirtinta tik principinė nuostata, kad „kiekvienas sulaikytasis ar suimtas [...] turi būti skubiai pristatytas teisėjui ar kitam pareigūnui, kuriam įstatymas yra suteikęs teisę vykdyti teismines funkcijas, ir turi teisę į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką...“⁷. Ši nuostata nėra konkreti ir įvedanti vienodą suėmimo terminų nustatymo praktiką valstybėse ratifikavusiose Konvenciją, tačiau šia nuostata siekiama išvengti suėmimo neribotam laikui. Reikėtų suprasti, kad ši nuostata taikoma tiek ikiteisminio tyrimo, tiek ir bylos teismo nagrinėjimo stadijoms. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose yra išaiškinęs, kad tos baudžiamosios bylos, kuriose kaltinamasis ar įtariamasis yra suimtas turi prioritetą bylų, kuriose kaltinamasis ar įtariamasis yra laisvėje, atžvilgiu.

Baudžiamojo proceso kodeksas (127 straipsnis) nustato didžiausius leistinus suėmimo taikymo terminus: suėmimas, skiriant jį pirmą kartą, paskiriamas ne ilgiau kaip trims mėnesiams, ir negali būti tęsiamas ilgiau nei šešis mėnesius. Taip pat numatoma šios taisyklės išimtis: ikiteisminio tyrimo metu suėmimas gali būti pratęsiamas iki aštuoniolikos mėnesių

⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

(arba dvylikos mėnesių nepilnamečiams) tais atvejais, kai byla pripažįstama ypatingai sudėtinga ar didelės apimties. Bylos ypatingas sudėtingumas ir didelė apimtis paprastai siejami su dideliu skaičiumi padarytų nusikalstamų veikų, įtariamųjų ar nukentėjusiųjų bei liudytojų, dalies proceso dalyvių gyvenimu užsienio valstybėse, poreikiu versti dokumentus iš užsienio kalbų, ilgalaikių ekspertizių atlikimu ir kitomis aplinkybėmis⁸. Minėtasis didžiausio suėmimo taikymo termino apribojimas – aštuoniolika mėnesių (arba dvylika mėnesių nepilnamečiams) nėra absoliutus. Šis apribojimas išnyksta bylą perdavus teismui, ir suėmimas gali būti tęsiamas neribotą laikotarpį. Taigi, autoriaus nuomone, tai sudaro prielaidas asmens, kuris dar nėra pripažintas padaręs nusikalstamą veiką, laisvę suvaržyti neribotam laikotarpiui, kuris gali būti toks pat ar net ilgesnis nei jam gresianti laisvės atėmimo bausmė. Toks ilgalaikis asmens laisvės suvaržymas ne tik pažeidžia jo teisę į laisvę, bet ir paneigia bet kokią laisvės atėmimo bausmės prasmę: suėmimo laikotarpis yra įskaitomas į paskirtą laisvės atėmimo bausmę, todėl galima situacija, kai asmuo atlieka visą jam priklausančią bausmę dar prieš pripažįstant jį kaltu dėl atitinkamos nusikalstamos veikos. 1996 metais, tuo metu galiojusiame Baudžiamojo proceso kodekse buvo įtvirtinta nuostata, kuri draudė suėmimą viso baudžiamojo proceso metu taikyti ilgiau nei du trečdalius didžiausios laisvės atėmimo bausmės, numatytos už inkriminuojamą sunkiausią nusikaltimą. Tačiau ši nuostata nebuvo perkelta į naująjį Baudžiamojo proceso kodeksą, įsigaliojusį 2003 metais.

Reikėtų atkreipti dėmesį tai, kad įstatymas nenumato, jog teisėjas, matydamas, kad netikslinga skirti griežčiausią kardomąją priemonę, gali skirti savo iniciatyva kitą švelnesnę kardomąją priemonę. Netenkinus prokuroro pareiškimo skirti kardomąją priemonę suėmimą, įtariamasis kurį laiką lieka be jokios kardomosios priemonės. Atsižvelgiant į tai, tikslinga būtų nustatyti, kad teismas, išnagrinėjęs prokuroro prašymą skirti suėmimą ir jo neskyręs, bet matydamas, kad būtina švelnesnę kardomoji priemonė, pats savo iniciatyva turėtų galimybę ją paskirti. Galima būtų oponuoti, kad teismas turi būti nešališkas bei savo iniciatyva negali kištis į ikiteisminį tyrimą, t. y. vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, tačiau manytina, kad teismas vertindamas, ar pakanka duomenų suėmimo skyrimui ir nusprendęs, kad jų nėra, turėtų tuo pat metu įvertinti, ar tų duomenų pakanka kitos kardomosios priemonės skyrimui.

Aukštesnės instancijos teismas, nagrinėdamas skundą dėl suėmimo paskyrimo ar pratęsimo, taip pat gali panaikinti nutartį skirti suėmimą, tačiau negali suėmimo pakeisti kita, švelnesne kardomąja priemone. Visa tai lemia, jog teismai negali sušvelninti paskirtos

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.

kardomosios priemonės ir tais atvejais, kai skunde to prašoma. Darytina išvada, kad būtina keisti BPK ir praplėsti teisėjo įgaliojimus skiriant kardomąsias priemones.

b. Namų areštas

Baudžiamojo proceso teisėje namų areštas yra viena iš kardomųjų priemonių rūšių, ribojanti asmens Konstitucinę teisę į laisvę. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose ne kartą yra pasisakęs dėl namų arešto. Pavyzdžiui bylose *N.C. v. Italy* bei *Vachev v. Bulgaria* yra konstatuota, kad namų areštas laikytinas laisvės atėmimu pagal Konvencijos 5 straipsnio 4 dalį. Namų areštas kaip kardomoji priemonė buvo numatyta ir tarpukario Lietuvoje, t. y. 1918 – 1940 m., baudžiamojo proceso teisėje, tačiau buvo naudojama labai retai, kadangi policija negalėjo užtikrinti vykdymo. Ši, antra pagal griežtumą po kardomojo kalinimo (suėmimo), kardomoji priemonė Lietuvoje po Nepriklausomybės paskelbimo buvo įvesta 1994 metais, kadangi sovietiniame baudžiamojo proceso kodekse ji nebuvo numatyta. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse namų areštą reglamentavo, o kartu ir sąvoką apibrėžė 101² straipsnis: “Namų areštas – tai įtariamą ar kaltinamą įsipareigojimas nuolat būti savo nuolatinėje gyvenamojoje vietoje ir nesilankyti viešosiose vietose. Namų areštas skiriamas motyvuotu tardytojo nutarimu ir tik esant prokuroro sankcijai. Namų arešto sąlygos nustatomos skiriant šią kardomąją priemonę. Įtariamajam ar kaltinamajam pranešama, kad už namų arešto sąlygų pažeidimą jam gali būti paskirta kita, griežtesnė kardomoji priemonė.” Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d., namų arešto sąvoką apibrėžė 132 straipsnyje, ją truputį praplėtes – įvedė įpareigojimą įtariamajam nebendrauti su tam tikrais asmenimis, taip pat buvo pakeista kardomosios priemonės – namų arešto skyrimo tvarka: namų areštą ikiteisminio tyrimo metu prokuroro prašymu skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi.

Paskyrus namų areštą, suvaržomos įtariamąjo galimybės trukdyti bylos tyrimui, padaryti naujas nusikalstamas veikas, pasislėpti nuo tyrimą atliekančių pareigūnų. Namų areštas gali būti pakeistas griežtesne kardomąja priemone, t. y. suėmimu, jei atsiranda tam pagrindas. Namų areštą skiria teismas pagal prokuroro prašymą. Nustatytas maksimalus 6 mėnesių namų arešto skyrimo terminas. Baudžiamojo proceso kodekse taip pat yra numatyta paskirto namų arešto pratęsimo galimybė, o pratęsimų skaičius įstatymu neribojamas. Prokuroras prašyme skirti namų areštą gali siūlyti šios kardomosios priemonės taikymo terminą. Kai byla perduota į teismą, dėl namų arešto paskyrimo ar jo taikymo termino pratęsimo, priimdamas nutartį nusprendžia teismas, kurio žinioje yra byla.

Baudžiamojo proceso kodekso 132 straipsnis nustato, kad „namų areštas – tai įpareigojimas įtariamajam nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis.“ Kadangi ši kardomoji priemonė pagal savo turinį labai artima suėmimui, namų areštu nustatomų sąlygų spektras galėtų būti išsamesnis, turėtų būti numatyti įvairesni draudimai, t. y. draudimai įtariamajam bendrauti telefonu, naudotis internetu, siųsti pašto siuntas ir naudoti kitas ryšio priemones.

c. Įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo

Nuo 2004 metų Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnyje įteisinta nauja kardomoji priemonė – įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo. Ji atsirado 2004-11-09 įstatymu Nr. IX-2553 padarius pakeitimus minėtame Kodekse. Ši kardomoji priemonė priimta įgyvendinant Vyriausybės patvirtintoje Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 metų programoje nurodytą priemonę – „sudaryti teisinės galimybes izoliuoti smurtautojus nuo nukentėjusios šeimos“. Tokio pobūdžio nuostatos įtvirtintos ir Jungtinių Tautų, Europos Tarybos dokumentuose. Šia kardomąja priemone siekiama apsaugoti asmenis nuo galimo neteisėto poveikio bei užtikrinti netrukdomą bylos tyrimą, taip pat siekiama užkirsti kelią asmens terorizavimui bei pakartotiniam smurtui. Nurodytos kardomosios priemonės įtvirtinimas sudarė prielaidas sumažinti ir griežčiausios kardomosios priemonės – kardomojo kalinimo (suėmimo) taikymą. Priimant šį įstatymą taip pat buvo atsižvelgiama į tai, kad jei iš gyvenamosios vietos iškeldinami nukentėjusieji, jie nukenčia dar kartą tiek psichologiškai, tiek ekonomiškai, ypač vaikai, o aukščiausiu prioritetu turi būti laikomas vaiko saugumas. Ši kardomoji priemonė turi specialaus subjekto bruožų, o būtent gali būti skiriama tik asmeniui, kuris gyveno kartu su nukentėjusiuoju.

Įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo gali būti skiriamas tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, kai prokuroras kreipiasi su prašymu. Pagrindas kreiptis dėl šios kardomosios priemonės paskyrimo yra tada, kai pagrįstai manoma, kad įtariamasis, gyvendamas kartu su nukentėjusiuoju, bandys neteisėtai paveikti nukentėjusįjį, arba nukentėjusiajam ar kartu su juo gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas. Prokuroro prašymas turi būti pagrįstas bylos duomenimis⁹. Šia kardomąja priemone įtariamasis gali būti įpareigotas nesilankyti tam tikrose vietose, kuriose būna nukentėjusysis ar kartu su juo gyvenantys asmenys, nebendrauti tiesiogiai, per kitus asmenis ir techninių priemonių pagalba, neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ar kartu su juo gyvenančiais

⁹ 2008-06-13 Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-83 dėl Generalinio prokuroro 2003-04-18 įsakymo Nr. I-53 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 69-2645.

asmenimis. Teritorinė policijos įstaiga ar ikiteisminį tyrimą atliekanti įstaiga, gavusi duomenų apie kardamosios priemonės – įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo sąlygų pažeidimą, nedelsdama raštu informuoja prokurorą, kuris organizuoja ikiteisminį tyrimą. Paskyrus kardomąją priemonę išsiaiškinama, koks bus naujos įtariamojo gyvenamosios vietos ar kontaktinis adresas, kad būtų užtikrintas tinkamas šaukimų įteikimas. Kardamosios priemonės įgyvendinimo tvarką nustatė Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras įsakymu.

Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnyje nenurodyta, kokiam terminui gali būti skiriama ši kardomoji priemonė, todėl termino nustatymas yra diskrecinė ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo teisė, t. y. jis gali ir nustatyti ir nenustatyti šio termino. Minėta kardomoji priemonė naikinama, kai ji tampa nebereikalinga, arba keičiama griežtesne ar švelnesne, kai to reikalauja bylos aplinkybės. Taigi, namų arešto taikymo trukmė priklauso nuo taikymo pagrindų buvimo, bylos aplinkybių, prokurorų ar teismo sprendimų. Reikia pabrėžti, kad vis tik būtina nuolatinė ir šios kardamosios priemonės tikslingumo kontrolė, todėl šios kardamosios priemonės terminų nustatymas įstatyme būtų reikalingas.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nutartyje skirti įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo teismas neįpareigoja įtariamojo nurodyti, kur jis gyvens toliau, tai taip pat gali apsunkinti tolesnį ikiteisminį tyrimą, nes nebus įmanoma užtikrinti įtariamojo dalyvavimo procese.

4. Smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių paskyrimas

Panašią apsaugą nukentėjusiajam suteikia ir 2011 m. gruodžio viduryje įsigaliojęs Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas¹⁰. Nors šiame įstatyme numatytos apsaugos priemonės nėra įtvirtintos Baudžiamojo proceso kodekse, tačiau lyginamuoju aspektu jos yra labai panašios į kardomąją priemonę – įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, todėl tikslinga apžvelgti šiame įstatyme numatytų priemonių privalumus ir trūkumus, santykį su kardamosiomis priemonėmis.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas įtvirtino naują sąvoką – artima aplinka. Tai aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį. Įstatyme numatyta, kad nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą, skiriamos šios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės: įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu

¹⁰ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

asmeniui; įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo. Šiuo įstatymu siekiama ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato, kad pareigūnai ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje gali pradėti be nukentėjusiųjų skundo, atvykę į įvykio vietą ir patys įvertinę faktus. Jie nedelsdami užtikrina smurtautojo iškėlimą. Įstatyme reglamentuojamos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės, tačiau jos negalioja nepilnamečiams smurtautojams (Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 4 dalis).

Šiuo metu galiojančiame įstatyme gana apstu spragų ir neaiškumų, įstatymas nėra suderintas su Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turi visuomeninę reikšmę ir kiekvienu atveju pradedamas ikiteisminis tyrimas be nukentėjusio asmens skundo. Tačiau dalį smurtu artimoje aplinkoje galinčių pasireikšti nusikalstamų veikų Baudžiamojo proceso kodeksas priskiria privataus kaltinimo byloms ir numato papildomą formalumą – prokuroro reikalavimą. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas taip pat nenumato, kas turi kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo. Smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių įgyvendinimo tvarkoje, nustatytoje Lietuvos Respublikos policijos generalinio komisaro, nurodyta, kad būtent ikiteisminio tyrimo pareigūnas ne vėliau kaip per keturiasdešimt aštuonias valandas nuo sulaikymo momento ikiteisminio tyrimo teisėjui pateikia prašymą skirti Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnyje nurodytas smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones¹¹. Tačiau Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas neturi viršesnės galios nei Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Šiame įstatyme aiškiai reglamentuotos būtent policijos pareigūnų funkcijos, tarp kurių nenumatyta galimybė policijos pareigūnams kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl asmens apsaugos priemonių užtikrinimo. Nei tyrėjų, nei prokurorų konkrečios funkcijos ir pareigos šiame įstatyme taip pat nereglamentuojamos. Šio įstatymo 5 straipsnyje numatytos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės yra taikomas tik tais atvejais, kai yra pradėta byla, t. y. kai pradėtas ikiteisminis tyrimas.

¹¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-84 patvirtinto policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr.16-740

Pradėjus ikiteisminį tyrimą, visus procesinius veiksmus, jų tvarką reglamentuoja būtent Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Be to, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog 5 straipsnio 1 dalies 1 punkte, 2 punkte numatytas priemonės skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi ne vėliau kaip per 48 valandas. Šis įstatymas nustato specifines procesines prievartos priemonės, kurios susijusios būtent su smurto artimoje aplinkoje prevencija, tačiau jokios konkrečios šių priemonių skyrimo tvarkos, kreipimosi dėl šių priemonių skyrimo ir proceso nereglamentuoja, todėl šiuo atveju turi būti vadovaujama baudžiamojo proceso kodekso normomis. Be to, tik Baudžiamojo proceso kodeksas nustato ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas. Baudžiamojo proceso kodekso 173 straipsnio, nustatančio ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimus, 1 dalies 1 punkte numatyta, jog ikiteisminio tyrimo teisėjas skiria ir sankcionuoja procesinių prievartos priemonių taikymą. Šio straipsnio 2 dalyje taip pat vienareikšmiškai pasakyta, jog šiuos veiksmus ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka tik gavęs prokuroro prašymą. Tai atitinka Baudžiamojo proceso kodekso 170 straipsnio 2 dalies nuostatą, jog prokuroras privalo kontroliuoti kaip vyksta ikiteisminis tyrimas, ir to paties straipsnio 6 dalies nuostatą – tik prokuroras gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šio teisėjo kompetencijai priskirtų veiksmų atlikimo¹². Be to, įstatyme nenurodyta, kokiam terminui gali būti skiriamos šios priemonės, todėl ikiteisminio tyrimo teisėjui skiriant šią priemonę, nenustatomas konkretus taikymo terminas – tik sąlygos. Šiai priemonei būtina tikslingumo kontrolė, todėl terminų nustatymas įstatyme būtų reikalingas.

Taip pat šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis numato, kad dėl šios priemonės gali būti kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją tik tuo atveju, jei ikiteisminio tyrimo teisėjas neskiria Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir būtent ši nuostata, autorės nuomone, trukdo operatyviai smurtautoją iškeldinti iš gyvenamosios vietos, kad būtų apsaugota auka.

IŠVADOS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatyta kardomųjų priemonių sistema ne visuomet užtikrina kardomųjų priemonių tikslus, dažnai nėra išsamiai reglamentuota kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) sąlygų laikymosi kontrolė, todėl būtina išsamesnė jos reglamentacija.

¹² Kauno apygardos teismo 2012-01-05 nutartis (skundo Nr. S-261-81/2012).

Įstatymas nenumato, jog teisėjas, matydamas, kad netikslinga skirti griežčiausią kardomąją priemonę, savo iniciatyva gali skirti kitą švelnesnę kardomąją priemonę, taip pat aukštesnės instancijos teismas, nagrinėdamas skundą dėl suėmimo paskyrimo ar pratęsimo, gali panaikinti nutartį skirti suėmimą, tačiau negali suėmimo pakeisti kita, švelnesne kardomąja priemone, todėl būtina BPK įtvirtinti teismo galimybę skirti švelnesnę nei suėmimas kardomąją priemonę asmenims, kurie prieš tai buvo sulaikyti, taip pat galimybę aukštesnės instancijos teismams skirti švelnesnę priemonę sprendžiant skundą dėl suėmimo skyrimo ar pratęsimo.

Didžiausio suėmimo taikymo termino apribojimas išnyksta bylai patekus į teismą, o tai sudaro prielaidas asmens, kuris dar nėra pripažintas padaręs nusikalstamą veiką, laisvę suvaržyti neribotam laikotarpiui. Toks ilgalaikis asmens laisvės suvaržymas ne tik pažeidžia jo teisę į laisvę, bet ir paneigia bet kokią laisvės atėmimo bausmės prasmę, nes galima situacija, kai asmuo atlieka visą jam priklausančią bausmę dar prieš pripažįstant jį kaltu dėl atitinkamos nusikalstamos veikos. Atsižvelgiant į tai, tikslinga grąžinti į BPK nuostatą, jog baudžiamojo proceso metu suėmimo negalima taikyti ilgiau nei du trečdalius didžiausios laisvės atėmimo bausmės, numatytos už sunkiausią nusikaltimą, kuriuo kaltinamas suimtas.

Paskyrus namų areštą, suvaržomos įtariamąjo galimybės trukdyti bylos tyrimui, padaryti naujas nusikalstamas veikas, pasislėpti nuo tyrimą atliekančių pareigūnų. Baudžiamojo proceso kodekso 132 straipsnis nustato įpareigojimus įtariamajam nustatyto metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis, tačiau šis sąlygų spektras galėtų būti išsamesnis, turėtų būti numatyti įvairesni draudimai įtariamajam: draudimas bendrauti telefonu, naudotis internetu, siųsti pašto siuntas ir naudoti kitas ryšio priemones.

Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnyje nenurodyta, kokiam terminui gali būti skiriama kardomoji priemonė įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, tačiau atsižvelgiant į tai, kad būtina nuolatinė ir šios kardomosios priemonės tikslingumo kontrolė, tikslinga būtų įstatyme nustatyti kardomosios priemonės įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo taikymo trukmę.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas nustato specifines procesines prievartos priemones, kurios būtent susijusios su smurto artimoje aplinkoje prevencija, tačiau jokios konkrečios šių priemonių skyrimo tvarkos, kreipimosi dėl šių priemonių skyrimo ir proceso nereglamentuoja, todėl būtina įstatyme nustatyti šią tvarką, šio įstatymo nuostatas derinant su Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 2 dalis numato, kad dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių, t. y. įpareigojimo smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu; įpareigojimo smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo, gali būti kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją tik tuo atveju, jei ikiteisminio tyrimo teisėjas neskiria Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo. Būtent ši nuostata trukdo operatyviai smurtautoją iškeldinti iš gyvenamosios vietos, kad būtų apsaugota auka, todėl ją būtina panaikinti ir leisti kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šių priemonių taikymo nedelsiant.

LITERATŪRA

1. Bučiūnas, G., Gruodytė, E., *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Valstybės įmonė registrų centras, 2009.
2. Drakšienė, A., Drakšas, R., *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
3. Goda, G., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
4. Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Valstybės įmonė registrų centras, 2011.
5. Kavolis, P., *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: 1933.
6. Kauno apygardos teismo 2012-01-05 nutartis, skundo Nr. S-261-81/2012.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.
8. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
10. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-83 dėl Generalinio prokuroro 2003-04-18 įsakymo Nr. I-53 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 69-2645.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
12. Lietuvos Respublikos policijos generalinio komisaro 2012 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-84 patvirtinto policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr.16-740
13. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PRETRIAL MEASURES

Ausra Vingilė*

Kaunas District Court, Lithuania

Summary

Only the judge of pretrial investigation imposes three strictest remands, i.e. detention, home arrest and obligation to live separately from the victim.

Detention limits both the person's physical freedom and the movement freedom, communication and intercommunication freedom, that is a remand restricting the human rights most of all. The Criminal Procedure Code (Article 127) establishes the biggest permissible terms of application of detention. This limitation disappears when the case goes to court and detention can be continued for unlimited period. That creates prerequisites for the freedom of the person who has not been recognized as committed offense to be restricted for unlimited period which can be the same or even longer than imprisonment, The law also does not provide for the judge seeing that it is not expedient to impose the strictest remand to impose at his own initiative other milder remand.

Home arrest is one of the sorts of the remands limiting the Constitutional right to freedom. Article 132 of the Criminal Procedure Code establishes that the obligation for the suspect on the established time to stay in his place of residence, not to visit public places and not to communicate with certain persons, however, more various prohibitions ought to be provided for in the law as the prohibition for the suspect to communicate by telephone, use internet, send parcels post and use other means of communication.

Since 2004 a new remand was legalized – the obligation to live separately from the victim. By this remand the suspect can be obliged not to visit certain places where the victim or persons living with him are, not to communicate directly, through other persons and with the help of technical means, not to look for ties with the victim and the persons living with him. Article 132¹ of the Criminal Procedure Code does not provide for what term this remand can be imposed, so the duration of applying home arrest depends on the presence of application basis, case circumstances, decisions of the public prosecutors or court. However, the permanent control of expediency of this remand is also necessary, so the establishing of terms of this remand in the law would be necessary.

The law of protection from violence in close environment has consolidated a new concept – close environment. In the event of establishing the fact of violence in close environment these measures of ensuring protection of the person who has experienced violence are imposed. In the law in effect at present rather many cracks and obscurities are present, the law has not been concerted with the provisions of the Criminal Code and Criminal Procedure Code.

Keywords: remand, judge of pretrial investigation, close environment, measures of ensuring protection of the person who has experienced violence.

Aušra Vingilė*, Kauno apylinkės teismo teisėja. Mokslinių tyrimų kryptis: baudžiamoji teisė, baudžiamojo proceso teisė, ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijos.

Aušra Vingilė*, pre-trial judge of Kaunas District Court. Areas of research: criminal law, criminal procedure, functions of pre-trial judge.